

Таким чином, проаналізувавши архівні документи, статистичні джерела, які стосувалися промислового експорту України, слід визнати його динамічний розвиток в ціновому та тонажному вимірах, фактичне представництво української промисловості на європейських ринках. Вартісний показник промислового експорту посідав другу сходинку (після сільськогосподарського) в зовнішньому товарообігу України. Структурно він був представлений промисловою сировиною (руди, паливо), меншою мірою готовою продукцією. Починаючи з 1924 р. імпорту переважав експорт, а виручені кошти спрямовувалися на придбання іноземного обладнання. Промисловий експорт виконував, крім функції накопичення валюти, певне пропагандистське завдання, представляючи українську промисловість у світі. На його вартісний показник негативно впливало політичне протистояння між СРСР та Англією, Францією наприкінці 20-х рр. ХХ ст.

1. Айнгорн М. Лес, как проблема украинского экспорта // Хозяйство Украины. – 1925. – №1-2. – С. 158-165. 2. Альтерман А. Развитие сельского хозяйства и хлебной торговли Украины. – Х.: "Господарство України", 1928. – 128 с. 3. Виноградовский Н. Буржуазные гипотезы развития нашей внешней торговли и советская действительность // Плановое хозяйство. – 1927. – №12. – С. 34-46. 4. Графики и таблицы // Хозяйство Украины. – 1926. – №2-3. – С. 50-52. 5. Демченко М. Наши задачи во внешней торговле // Хозяйство Украины. – 1926. – №2-3. – С. 5-11. 6. Жирмунский М. Хлебный экспорт СССР и условия мирового хлебоснабжения в разрезе перспективного плана / Экономическое обозрение. – 1928. – №1. – С. 45-53. 7. Журавлев С.В. Иностранцы в Советской России в 1920-е – 1930-е гг.: источники и методы социально-исторического исследования: Автореф. дис. на соискание учен. степе-

ни докт. ист. наук. по спец. 07.00.02 "Всеобщая история" / С.В.Журавлев. – М.: ИРИ РАН, 2000. – 40 с. 8. З поля економіки та сільського господарства // Сільський Господар. – 1922. – №3-4. – С. 97-98. 9. Индустриализация СССР. 1926-1928 гг. Документы и материалы / М.П. Ким (главный редактор); ответ. ред. А.А. Воронцовая / Состав. З.К. Звездин (отв. ред.) и др. – М.: Изд-во "Наука", 1969. – 533 с. 10. Кактыня А. Развитие внутреннего и внешнего товарооборота СССР // Плановое хозяйство. – 1925. – №11. – С. 56-63. 11. Коломойцев П.И. На путях к общественной торговле // Хозяйство Украины. – 1927. – №10. – С. 15-26. 12. Кривець Н.В. Українсько-німецькі відносини: політика, дипломатія, економіка 1918-1933 рр. / Кривець Н.В. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2008. – 322 с. 13. Литература о Востоке. Сборник статей, посвященных Украинско-Восточной Торговой Палате с приложением стенографического отчета об открытии Палаты / Под общ. ред А.И.Золотарева. – Харьков, 1926. – 60 с. 14. Лютов Л.Н. Государственная промышленность в годы нэпа. 1921-1929. / Лютов Л.Н. – Саратов, 1996. – 320 с. 15. Новская Е. Частные балансы // Хозяйство Украины. – 1927. – №7-9. – С. 82-100. 16. Огановский Н. Проблема развития зернового хозяйства / Экономическое обозрение. – 1928. – №1. – С. 37-44. 17. Основные показатели конъюнктуры народного хозяйства Украины // Хозяйство Украины. – 1925. – №1/2. – С. 251. 18. Покорский М. Промышленность Украины в первом квартале 1924-25 года // Хозяйство Украины. – 1925. – №1/2. – С. 134-151. 19. Попов О. Хлебная торговля Украины (Передвоенная кризис украинского хлебного экспорта) / О.Попов. – Х.: "Радянський селянин", 1927. – 253 с. 20. СССР на Английском рынке. Выпуск первый / Под общ. ред. А.А. Санталова. – Лондон: Изд-во "Иностранное обозрение торговли и техники", 1926. – 656 с. 21. Статистический Бюллетень №19. – Х.: ЦСУ УССР, 1922. 22. Українська РСР на міжнародній арені. Збірник документів (1917-1923 рр.) / Відповід. ред. акад. АН УРСР В.М.Корецький; Упоряд.: К.С.Забігайло, М.К.Михайловський, І.С.Хміль. – К.: Вид-во "Наукова думка", 1966. – 666 с. 23. Хейфец Л. К вопросу о планировании и динамике нашей внешней торговли // Плановое хозяйство. – 1925. – №12. – С. 78-85. 24. Центральний Державний Архів Вищих Органів Влади і Управління України. 25. Чернов М. Торговля УССР к десятилетию Октябрьской революции // Украинский экономист. – 1927. – 6 ноября.

Надійшла до редколегії 17.02.10

С. Денисов, асп. (Київ. ун-т)

ЕВОЛЮЦІЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ВАШИНГТОНА У ВІДНОСИНАХ З МОСКВОЮ З 1945 ПО 1991 рр.

В статті проаналізована еволюція американської політики відносно СРСР в 1945-1991 рр. The article represents analysis of the American foreign policy concerning the USSR in 1945-1991.

Починаючи з 1945 р. постає новий етап розвитку системи міжнародних відносин. Ялтинсько-Потсдамська система розпочала процес розподілу світу на два військово-політичні блоки, на чолі яких стали США і СРСР відповідно. Союзні за часів Другої Світової війни, держави, поступово починали сповзати до відкритого протистояння. Це не в останню чергу було обумовлено прагненням поширити в світі власні соціально-політичні системи. Даний період в історіографії відомий як "Холодна війна", яка тривала з кінця 1940-х рр. до фактично, початку 1990-х рр. Політична мапа світу була чітко розділена між двома блоками, які остаточно сформувалися на рубежі 1940-50-х рр. Відповідно, в 1949 р. остаточно утворено НАТО, в якій провідну роль відігравали США, а в 1955 р. на сході постає Організація Варшавського Договору (ОВД), під проводом СРСР. Терени Європи, Близький і Далекі Схід стають ареною боротьби за сфери впливу між двома наддержавами.

Походження словосполучення "Холодна війна" і досі є суперечливою. Більшість спеціалістів віддавали пальму першості англійському журналісту і письменнику Еріку Артуру Блеру, більш відомому як Джордж Оруел. 19 жовтня 1945 р. він надрукував в щотижневик "Tribune" есе "Ви та атомна бомба", де це словосполучення з'явилося скоріш за все вперше. У зовнішньополітичному контексті термін Холодна війна з'явився 16 квітня 1947 р. в промові Бернарда Баруха, який до речі, не робив на нього жодного спеціального акценту [12, р.33]. Історики не можуть точно сказати, позичив Б. Барух цей вираз в Дж. Оруела, чи вигадав сам. Дискусійним залишається питання про умовну дату початку

великого протистояння, але більшість дослідників, в тому числі визнаний спеціаліст в історії "Холодної війни" Дж. Геддіс, вважають, що поворотним моментом була промова Г. Трумена перед Конгресом, від 12 березня 1947 р., більш відома в історіографії, як "доктрина Трумена" [12, р.35].

Фактично, по закінченню Другої Світової війни, на жодну з країн світу, американська політика не орієнтувалася настільки цілеспрямовано, як на СРСР. Це було спровоковано не стільки потенціалом чи реальною політикою Москви, а виключно її прогнозованими намірами в майбутньому. Американська політика відносно Радянського Союзу складалася з багатьох рівнів і компонентів, представляла собою комплекс філософських і політичних, економічних настанов і часто була оформлена в доктрині. Кожен з американських президентів намагався зафіксувати своє бачення зовнішньої політики в доктрині і місце СРСР тут часто було визначальним. Основні концепції політики відносно СРСР були закладені в 1940-1950-х рр., з їх подальшою модернізацією за вимогами часу. Отже, докладно розглянемо американську політику відносно СРСР починаючи від 1945 р.

Виходячи з періодизації, еволюцію американської політики відносно Москви, можна оформити в певних рамках, а саме, розбити на періоди, котрим відповідають конкретні доктрини.

1. 1946- поч. 50-х рр. – доктрина "стримування", ідеолог Дж. Кеннан, також віддамо належне у її становленні і В. Ліппману;

2. 1950-поч.60-х рр – жорстке стримування за адміністрації Д. Ейзенхауера, концепції "балансування на

грані"(brinkmanship), та "відкинення"(roll-back) ворога від кордонів своєї сфери впливу. Основоположники Дж. Даллес, П. Нітце;

3. 1960-і рр. – "наведення мостів" – пом'якшення політики, зі ставкою на поступовий занепад та самознищення комуністичної системи ("ерозія комунізму");

4. кін. 1960-х, сер. 70-х рр. – "детант", підходи Р. Ніксона – Г. Кіссінджера;

5. кін. 1970-х рр. – "нове стримування" за адміністрації Дж. Картера, концепція "back burner"(задня конфорка), – навмисне ставлення до СРСР, як до другорядної проблеми американської зовнішньої політики. Основоположник З. Бжезінський.

6. 1980-і рр. – "рейганівське стримування", "імперія зла";

7. 1990-і рр. – квазісоюзницькі відносини за адміністрації Дж. Буша-ст., та Б. Клінтона;

Отже, у 1947 р., виходячи з небезпеки для США поширення соціальних ідей комунізму в "пошматованій" післявоєнній Західній Європі, президент Г. Трумен пропонує їй військову і економічну допомогу, пізніше розвинуту в "плані Маршала" і вже згадуваній "доктрині Трумена". В своєму зверненні до Конгресу, президент проголосив, що підтримка вільних народів, які протидіють спробам зовнішнього тиску, повинна стати політикою Сполучених Штатів.[7] Однак, Г. Трумен в промові перед конгресменами жодного разу не згадав СРСР, обмежившись нагадуванням про небезпеку тоталітарних режимів.

Зведені до єдиного знаменника доктрина "стримування" Дж. Кеннана, "доктрина Трумена" і економічний план Маршала розглядались Вашингтоном як своєрідна гребля на шляху потоку комуністичних ідей з СРСР, який відтепер став антагоністом Заходу. Вище означені зовнішньополітичні заходи стали остаточним відходом від ізоляціоністської доктрини Монро. На практиці це стало ідеологічною основою створення НАТО та інших союзницьких систем Заходу, від Західної Європи до Латинської Америки впродовж 1940-х і 1950-х рр. Важливо, що доктрина стримування мала на меті зміну радянських намірів, і всі внутрішні дебати, пов'язані з нею, зводилися до того, чи відбулися ці зміни. В основі вищезгаданих доктрин та плану Маршала були стратегічні розробки американських аналітиків, які за часів розгортання "Холодної війни" плідно працювали над концепціями національної безпеки. Одним з них був відомий дипломат, співробітник посольства в Москві Дж. Кеннан, автор "доктрини стримування".

Саме Кеннан запропонував першу концепцію нової американської політики до СРСР, яка була реакцією США на їх статус лідера західного світу, загрозу поширення комунізму в Європі – доктрину "стримування" Радянського Союзу. Її основні положення містилися в його "Довгий телеграмі" [3]. В більш узагальненому вигляді свої погляди на американсько-радянські відносини Дж. Кеннан виклав у своїй статті "Америка та російське майбутнє" в 1951 р. [4], де він спрогнозував самознищення комунізму, через його внутрішню слабкість і політичну систему, яка заснована на страху та пригніченні людської особистості. На думку Дж. Кеннана, США не потрібно провадити активних дій, спрямованих на знищення радянської влади, потрібно співіснувати з СРСР різко реагуючи на всі недружні військово-політичні акції, стримуючи комунізм на всіх фронтах. Дж. Кеннан стверджував, що перш за все слід визначитися, на яку Росію американці не повинні розраховувати, а саме: капіталістичну, ліберально-демократичну державу, схожу за устроєм на США і саме на це дипломат робив основний наголос. Але це не означало, що майбутній російський режим буде антиліберальним. Програма будь-якого російського уряду повинна буде враховувати те, що в

житті країни був радянський період, і що він залишив як негативний, так і в дечому позитивний спадок. Визнаючи, що форма правління є внутрішнім ділом Росії, і допускаючи, що вона може різко відрізнятись від американської, Дж. Кеннан розраховував, що держава не перетинатиме кордон за яким розпочинається тоталітаризм і США в праві в першу чергу очікувати появу такого уряду, який на відміну від радянського, був би відкритим та неагресивним у відношенні з іншими народами. США вправі розраховувати, що нова Росія не стане накидати ярмо на інші народи, які прагнуть до національного самовизначення, і мають всі можливості до цього. На пряму, як підкреслював Дж. Кеннан, американці можуть зробити дуже мало, але вони мають значні можливості для того, щоб вплинути на хід подій. Дж. Кеннан був впевнений, що жодні радикальні і довготривалі зміни в Росії не зможуть відбутися в результаті притиску і порад, які надходять від іноземців [4].

Дж. Кеннан не виключав силовий сценарій знищення комунізму, але як крайню міру впливу на СРСР, відзначаючи при цьому, що проблема створення іншої, більш прийнятної Росії, загалом, не пов'язана з питанням війни та миру. Війна сама по собі не створить такої Росії. Навпаки, війна не змогла б дати позитивний результат, якщо вона не буде супроводжуватися продуманими і енергійними зусиллями не військового порядку. З іншого боку, продовження існування радянського ладу, не виключає еволюції і виникнення нової Росії. Але при цьому Дж. Кеннан відзначив, що як це не сумно, при тодішній світовій ситуації, питання про прямий вплив американців потрібно було розглядати через призму можливої війни, або продовження існування "малої війни".

Отже, за Дж. Кеннаном, якщо війна буде неминучою, перш за все американці повинні чітко уявляти образ прийнятної для них Росії, і докласти всіх зусиль, щоб військової дії не завадили його втіленню в життя. Автор зазначає, що війна це процес, який сам по собі не може призвести до чогось позитивного, що навіть військова перемога може слугувати лише попередньою базою для майбутніх позитивних змін, можливість яких вона створить, але в жодному разі не забезпечить. Насилля в міжнародному масштабі є спільним банкрутством, навіть для тих, хто впевнений, що бореться за праве діло: "всі ми – і переможені і переможці – приречені на те, щоб вийти з війни збіднілими і ще більш віддаленими від досягнення тих цілей, які ми собі ставили" [3].

Протилежні думки, відносно політики стосовно Москви, висловлював В. Ліппман, яскравий філософ, політолог і публіцист, представник школи "реалістів", який критикував доктрину "стримування" Дж. Кеннана. В. Ліппман, поряд з П. Нітце, Е. Гудпастером, В. Черчиллем, складала опозицію канонічному стримуванню Дж. Кеннана. Наприклад, В. Черчилль, підтримував політику стримування, але для нього вона не була самоціллю. Він не бажав пасивно чекати, коли настане крах комунізму, намагався формувати хід історії власними руками, а не покладатися на її хід. В. Черчилль був відданий класичному британському підходу ведення зовнішньої політики, в основі якого лежали переговори та відведення кожній стороні сфер впливу [5, С.419]. В своїй основі, він був прихильником стратегічної рівноваги сил, саме такого стилю політики, до якого американці завжди ставились з підозрою. Окремо стояла постать колишнього віцепрезидента Г. Воллеса, який взагалі закликав США в односторонньому порядку припинити "Холодну війну" і визнати за СРСР право на сферу впливу в Європі.

В. Ліппман відкидав припущення Дж. Кеннана, що радянське суспільство вже містить в собі зерна занепаду: "На думку містера Х, резерви на чорний день відсут-

ні. Відсутній запас міцності на випадок невдалого збігу обставин, не доліків управління... Він закликає прийняти як належне те, що радянська система вже йде до занепаду. Він намагається запевнити нас в тому, що наші найпотаємніші мрії ось-ось збудуться" [5, С.418]. На думку В. Ліппмана, політика "стримування" затисне США в дальній кут площини, яку заповнюватиме собою радянська імперія. Військові забор'язання так далеко від власного дому послаблять Америку і не будуть сприяти її безпеці. Політика "стримування" за Ліппманом дозволить Радянському Союзу обирати точки максимального дискомфорту для США і зберігати при цьому дипломатичну і військову ініціативу. Підкреслювалося, що необхідно виокремити критерії того, в яких районах планети необхідно протидіяти радянській експансії, задля життєво важливих інтересів Вашингтону. За відсутності подібних критеріїв США будуть вимушені організувати "різнокаліберну суміш сателітів, клієнтів і маріонеток", які будуть експлуатувати політику стримування в свої власних інтересах. З цього випливатиме, те, що Сполучені Штати потраплять в пастку, підтримуючи не життєздатні режими, що поставить Вашингтон перед вибором між "умиротворенням з наступною поразкою і втратою політичного обличчя, або підтримкою союзників будь-якою, навіть самою неймовірною ціною" [5, с.418].

Важливо, що В. Ліппман закликав, щоб американська зовнішня політика керувалася виключно разовим аналізом кожної конкретної ситуації, а не загальними принципами, які начебто претендують на універсальність застосування. Американська політика в меншій мірі повинна орієнтуватися на знищення комунізму, а зосередитись на відновленні порушеної війною рівноваги сил в Європі. "Стримування" провокує "розділ Європи до нескінченності", тоді як справжні інтереси Америки лежать в недопущенні радянської потуги в центр Європи: "Вже більше сотні років, всі радянські уряди намагалися розповсюдити свої впливи на Східну Європу. Але лише тоді, коли Червона Армія вийшла на Ельбу, для керманічів Росії відкрилась перспектива реалізувати амбіційні плани Російської імперії, скомбіновані з ідеологічними постулатами комунізму... Американську міць потрібно використовувати не для того, щоб "стримувати" росіян в розкиданих по периметру точках, а для того, щоб тримати під контролем всю російську політичну машину і здійснювати таку дипломатичну політику, яка має на меті врегулювання, наслідком якої стане вивід військ" [5, с.419].

Можна стверджувати, що розробки Дж. Кеннана, підправлені критичними зауваженнями В. Ліппмана, стали виявом американського світогляду, фундаментом американського бачення політики відносно Радянського Союзу. Також це був той образ майбутньої Росії, яку прагнули бачити вашингтонські стратеги наприкінці 1940-х рр., проте стратегії досягнення кінцевої мети були протилежні.

Погляди П. Нітце на те, якою повинна була стати політика США під час Холодної війни суттєво відрізнялися від підходів Дж. Кеннана, і були ближчі до реалістів, плану В. Ліппмана. П. Нітце був знаковою фігурою в американській політиці часів розгортання Холодної війни, займав різні пости за адміністрацій від Г. Трумена, до Р. Рейгана, на відміну від Дж. Кеннана, який працював в уряді до середини п'ятидесятих років. Саме П. Нітце приписують авторство більшої частини Меморандуму Ради з національної безпеки №68 від 14 квітня 1950 р., важливого документа для розуміння основ американського підходу до СРСР [1].

Якщо Дж. Кеннан в своїй "Довгій телеграмі" та наступних працях дав схему стратегії в "Холодній війні",

то П. Нітце сформулював головне завдання даної стратегії – повна капітуляція Радянського Союзу. Доктрина "стримування" була переконливою, але засоби для її реалізації, запропоновані Дж. Кеннаном, носили загальний рекомендаційний характер, тому були недостатніми [6]. Явно було необхідно всі це оформити в міцну конструкцію, трансформувати *доктрину* "стримування" в реальну *політику* "стримування". Документ Ради національної безпеки №68 заклав чи не першу цеглину у фундамент цієї політики, але для концептуального документу він був досить недосконалим. Аналізуючи Меморандум можна дійти висновку, що документ носив не стратегічний, а оперативний характер, який визначив мінімальні оперативні вимоги, не даючи реального плану довгострокової боротьби з комунізмом, лише пропонував США з їх союзниками перевершити СРСР в кількості військовослужбовців і затрат на ВПК [1]. Він точно визначив що "Холодна війна" набула мілітаризований і глобальний характер. Поряд з цим, документ не обмежувався рекомендацією оперативних дій, а носив моралізаторський і ідеологічний характер, обґрунтовуючи лідерство і особливу місію Сполучених Штатів в демократичному світі: "Поразка вільних суспільних інститутів, є поразкою загального характеру. Шок, який ми відчули при знищенні Чехословаччини був викликаний не мірою матеріальної важливості Чехословаччини для нас. В матеріальному плані її можливості вже знаходилися в руках Радянського Союзу. Але коли була знищена вся система чехословацького суспільства...то більш важливим став для нас моральний збиток...Посправжньому руйнівною відповіддю на плани Кремля буде утвердження на практиці як за кордоном, так і у себе вдома незмінності наших фундаментальних цінностей" [5, с.417]. В документі фігурувала одна з основоположних стратегій США, яку пізніше взяв на озброєння Р. Рейган: "Сприяті фундаментальним змінам в характері радянської системи" [5, с.417]. Важливо, що небажання Вашингтону використовувати ядерну зброю в період американської монополії обумовлювалося тим, що перемога в подібній війні даватиме незадовільний для США результат, котрий не призведе до навернення опонента до "своєї віри" [5, с.417].

Виходячи з різноманітності пропонуванних концепцій, які однак всі прагнули відстоювати американські національні інтереси, потрібен був їх синтез, для створення всезагальної американської доктрини розвитку на період протистояння з Москвою. Таким синтезом зайнявся Д. Ейзенхауер, створивши спеціальні комісії на чолі з Дж. Кеннаном та Е. Гудпастером, в яких працювали прихильники різних діаметрально різних підходів. Робота комісії відома в історіографії як проект "Солярій". Кожній з комісій президент Ейзенхауер визначив пріоритетні коридори, для моделювання розвитку ситуацій у відносинах з СРСР, потім звівши до єдиного знаменника результати їх роботи в доповіді, яка на думку Дж. Кеннана "продемонструвала домінуючий інтелектуальний вплив президента на кожного присутнього...тільки президенту вдалося узагальнити всю сукупність розглянутих політичних і військових аспектів політики" [1]. Таким узагальненням став документ Ради національної безпеки №162/2, де президент спромігся трансформувати *доктрину* стримування в *політику* стримування, вбудувавши в неї корисні пропозиції інших аналітиків. В практичній площині політика стримування втілювалася і пройшла випробування в доктрині Д. Ейзенхауера, яка накреслила план протидії радянській експансії в регіоні Близького Сходу [9].

Відзначимо, що саме за правління Д.Ейзенхауера стрижневою для Вашингтону стала доктрина масованої

військової відплати, в разі нападу СРСР, щоправда, на практиці вона корегувалася з певним потеплінням відносин між двома наддержавами, які усвідомили неможливість постійної ідеологічної і військової ескалації та напруги в двосторонніх відносинах. Логічно що принцип масованої відплати в разі агресії еволюціонував в доктрину "Гнучкого реагування" започатковану в 1961 р. новою адміністрацією Дж. Кеннеді, яка передбачала певну симетрію у гіпотетичній військовій відповіді.

Так, після Кубинської ракетної кризи 1962 р., наддержави усвідомили, які наслідки для них міг мати ядерний конфлікт, перейшовши до політики вимушеного співіснування. В західній історіографії цей період відомий як "детант", російська в основному оперує терміном "розрядка". Цей період характерний переходом до позиційного протистояння, контролюванням своїх зон впливу і прагненням до status quo у взаємовідносинах. Сторони дійшли до стратегічної рівноваги, яка гарантувалася можливим ядерним винищенням. Початки "розрядки" дослідники вбачають в діяльності адміністрації Р. Ніксона (1969-1974) та короткої адміністрації Дж. Форда (1974-77), для яких була характерна підтримка миру з позиції силового залякування – основна трактовка відносин з СРСР.

За президентства Дж. Картера (1977-1981), демократична адміністрація на перший погляд прагнула повернути в американську політику традиційний моралізм. Доктрина президента Дж. Картера вміщувала тези про усунення тенденції до гегемонії, про повагу до прав людини, за продовження політики розрядки з СРСР та Китаєм. Але при цьому, адміністрація застерігала Москву щодо втручання в сфері життєво важливих інтересів Вашингтону [2]. На думку американських істориків, все ж Дж. Картер прагнув бути більше реалістом, а не моралістом, вважаючи за потрібне обмежувати радянську експансію і зміцнювати Атлантичний пакт, але при цьому він відмовився підтримувати диктаторський режим по всьому світу. В мемуарній літературі, зокрема в мемуарах Р. Гейтса, широко висвітлена інформація про таємну програму президента, стосовно заохочення та підтримки дисидентського руху та провокацій етнічної нестабільності на території Радянського Союзу. Саме адміністрація Дж. Картера, заклала основу для багатьох починань Р. Рейгана, а саме, приховані дії ЦРУ в країнах третього світу, безперервну стратегічну модернізацію та проведення економічної війни проти СРСР [8, с.46].

За часів адміністрацій Р. Рейгана та Дж. Г.В. Буша, політика Вашингтону відносно Москви набула конкретних обрисів, – вона була направлена на поступове економічне, військове і ідеологічне ослаблення радянського блоку. На початку 1980-х рр. це призвело до завершення "розрядки" та нового витка гонки озброєнь, який був не під силу СРСР, і як наслідок до двосторонніх переговорів про роззброєння. На думку Г. Кіссінджера, адміністрація Р. Рейгана з самого початку ставила на меті не зменшення напруженості у відносинах з СРСР, а початок хрестового походу і подальше залучення супротивника до своєї віри [5, с.699]. В даному разі якраз простежуються паралелі з Документом Ради з питань Національної безпеки №68 тридцятирічної давнини, відчувається логічна спадковість фундаментальних настанов американської політики відносно Радянського Союзу. Як зазначив президент в своїй промові від 8 березня 1983 р.: "Допоки вони пропагують всемогутність держави і її домінування над особистістю, допоки вони вірять в своє майбутнє панування над всіма народами землі, вони – центр зла в сучасному світі... Я вважаю, що ми приймаємо виклик. Я вважаю, що кому-

нізм – це сумна, гротескна глава в історії людства, останні сторінки якої тепер пишуться" [10].

Отже, поступки Дж. Картера змінилися дипломатичними торгами Р. Рейгана, які провадилися вже без будь-яких поступок: За словами президента, СРСР повинен був зрозуміти, що американці ніколи не будуть ставити під загрозу свої принципи і стандарти, ніколи не віддадуть свою свободу, ніколи не перестануть прагнути до миру. Р. Рейган нагадав, що Захід відмовився використувати свою ядерну монополію в сорокових і п'ятидесятих роках для територіальних надбань, при цьому зазначивши, що рівновага сил відтепер дуже небезпечне шахрайство – це просто ілюзія миру. За словами президента, дійсність полягала в тому, що США повинні шукати мир через силу. Вашингтон міг би погодитися на рівновагу, якби американці були в змозі заморозити, глобальні зазіхання радянців. Військова сила для Америки важлива, але на думку президента боротьба яка тривала з СРСР, ніколи не буде вирішуватися бомбами, ракетами, або арміями. Реальна криза, яка поставала перед світом у 1980-х рр. – духовна [10].

Важливо, що термін "Доктрина Рейгана" належить неоконсервативному журналісту Ч. Краутхаммеру, який так назвав свою замітку у часопису "Time". В основі рейганівської доктрини лежало три основні завдання: по-перше, стримування СРСР, по-друге, сприяння демократичним змінам в радянському суспільстві, по-третє, досягнення угод, які відповідають інтересам США [11, с.51]. За часів адміністрації Р. Рейгана стримування відбувалося за такими основними напрямками:

1. Обмеження політичного впливу СРСР в країнах "третього світу" шляхом надання військової і фінансової підтримки;

2. Обмеження політичного впливу Москви в країнах Східної Європи, шляхом надання політичної та фінансової підтримки антикомуністичних організацій;

3. Стимування СРСР шляхом дестабілізації його економіки шляхом тиску на слабкі місця радянського народногосподарського комплексу;

4. Стимування СРСР шляхом досягнення військової переваги над його збройними силами, завдяки новій гонці озброєнь та загостренню міжблокового протистояння [11, с.51].

Після краху СРСР підходи до оновленої Росії з боку адміністрацій Б.Клінтона абсолютно узгоджувалися зі стратегічними розрахунками республіканців. Відтепер США намагалися залучити Російську Федерацію до політичного і економічного блоку західних держав.

Зрозуміло, що вище означені підходи вплинули на формування американської політики стосовно нової пострадянської Росії. Вони стали своєрідним фундаментом для розробки нових доктрин, які орієнтувалися на якісно нові міжнародні, військові і соціально-економічні реалії пост-біполярного світу.

1. Вайсброуд К. Рассказ о трех рыцарях "холодной войны" <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue1/russian/special.html> 2. Выступление президента Дж. Картера в Конгрессе США от 23 января 1980 года http://www.coldwar.ru/bases/carter_doctrine.php 3. Кеннан Дж.Ф. Телеграмма посольства США в Москве №511 от 22 февраля 1946 г. ("Длинная телеграмма") <http://www.ilinskiy.ru/publications/sod/giprotp2.php> 4. Кеннан Дж.Ф. "Америка и русское будущее" (George F. Kennan. America and Russian Future. – Foreign Affairs, v. 29, № 3, April 1951, p. 351-370), //Новая и новейшая история, №3, 2001. http://www.vivosvoco.com/5_Киссинджер_Г._Дипломатия._Ч.2,_М._1997._6._Меморандум_Совета_национальной_безопасности_№68_от_14_апреля_1950_г._ <http://www.coldwar.ru/bases/nsc-68.php> 7. Обращение к Конгрессу Президента США Г. Трумена от 12 марта 1947 г <http://www.grinchevskiy.ru/1945-1990/doktrina-trumena.php> 8. Пflugаторенко О. Американско-радянські відносини 1981-89 рр в американській мемуарній літературі.// Вісник Київського Національного Університету імені Тараса Шевченка, "Історія", №94-95, 2008. 9. Послание президента Д. Эйзенхауэра к Конгрессу США от 15 января 1957 г.

<http://www.coldwar.ru/eisenhower/eisenhower-doctrine.php> 10. Речь Р. Рейгана 8-го марта 1983 г http://www.coldwar.ru/raegan/evil_empire.php 11. Сайчук М. Адміністрація президента США Р. Рейгана і газопровід "Західний Сибір-Європа", //Вісник Київського Національного Університе-

ту імені Тараса Шевченка, "Історія", №94-95, 2008. 12. Gaddis, John Lewis, The Gold War: A New History. Penguin Books, N.Y., 2006.

Надійшла до редколегії 17.02.10

Г. Казьмирчук, д-р іст. наук, проф. (Київ. ун-т)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СЕЛА КАЛЬНИКА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVI – НА ПОЧАТКУ XVII СТ.

На основі нових архівних та мало відомих опублікованих матеріалів розкривається соціально-економічний розвиток с. Кальника у цей період. Аналізується затята боротьба власників за свої маєтності у цьому селі.

On the basis of new archiv materials and little-known published are showed social and economic development of village Kalnik during this period. Author makes analyses fierce struggle of owners for the property in this village.

В другій половині XVI – на початку XVII ст. Кальник входив до складу Брацлавського воеводства, в державних і судових органах якого відклалися низка документів. Частина з них було опубліковано в спеціальному збірнику. В ньому вміщено всі виявлені на сьогодні матеріали Брацлавського воеводства від його створення у 1566 р. й до смерті в 1606 р. брацлавського підкоморія Лавріна Пісочинського. З архіву останнього походять більшість (240) опублікованих у збірнику документів. Із 496 документів і актів 488 видано на основі рукописів, причому лише 41 із них публікувався раніше. Оригіналами є 320, тогочасними засвідченими й незасвідченими копіями – відповідно, 125 і 51; 437 написано діловодною руською (староукраїнською) мовою, 54 – польською (здебільшого переклади з руської). З діяльності канцелярії гродського та земських судів воеводства пов'язано 210 документів, канцелярії Руської (Волинської) метрики – 147 [1, 1217 с.]. У цьому збірнику є 12 матеріалів про Кальник, які використовуються в цій статті вперше, лише один із них написано польською мовою*. Названі джерела проливають світло на важливий соціальний аспект – судову боротьбу власників Кальника за маєтності, якими вони там володіли.

В 70-х рр. XVI ст. Кальником, Цибулевим, Хринівкою "й іншими селами" володіли Марина та Богдан Єнчинські**, після смерті їхнього батька Василя Єнчинського. Марина була дружиною Гаврила Яковицького і не мешкала в цих маєтностях, а у Володимирі на Волині. Напевне, її частково маєтків керував управитель (часто називається губернатором), не здатний організувати належний захист її "отчини й дідизни" від "обопільних сусідських кривд і збитків немалих у різних речах і пожитках"[1, с.179]. Марина Василівна та її сини Іван і Петро Гавриловичі Яковицькі 30 жовтня 1571 р. звернулися до Володимирського гродського підстарости Михайла Павловича з проханням передати в опіку маєтності приятелю пані Марини – підстарості Вінницькому Борисові Івановичу Сові з "усіма платами, прибутками і пожитками моїми, що на мене і на синів моїх з тих маєтностей з частини моєї приходять"[1, с.179]. Він, маючи можливість і силу боронити її маєтності, міг забезпечити їхнього існування.

За дев'ять років, які минули після попереднього звернення Марини Янчинської до гродського суду відбулися суттєві зміни в роду власників села Кальника. Брат Марини Богдан Васильович, мабуть, помер, і в соціальну діяльність включилися його син Іван Богданович та молодший його брат Ярош. Тай у житті самої Марини відбулися зміни. Вона, ймовірно, вдруге вийшла заміж за якогось Байбузу. В подружжя був син Григорій, який займав посаду писаря брацлавського гродського уряду. У двюрідних братів Івана, Яроша і Григорія на початку 80-х рр. XVI ст. з новою силою розгорілася бажання

розв'язати "гордієв вузол" – остаточно розділити кальницькі маєтності між сім'ями.

Діти мали владнати виплату боргу, щоб провести законний розподіл майна. 10 лютого 1580 р. Іван Богданович Янчинський, коли у Володимирі не було підстарости володимирського Олександра Кунцевича, розповів усно й надав листа князю Федору Кунцевичу, який прийняв прохання й записав до книги гродської. Розпочався розгляд судової справи. В листі Іван Богданович Янчинський просив "оголосити тим, кому потрібно знати", що його покійний батько Богдан Янчинський за життя позичив 20 кіп литовських злотих у своєї сестри Марини Байбузової, заставив їй "усе, з полями, з сіножатями, з дібровами, з пуццями, з ловами, з бобровими гонами, ставами, ставищами"[1, с.257] надавши їй право ними користуватися. Ці гроші він видав Григорію Байбузі.

Маючи потребу в грошах, Іван Богданович власноручно взяв у нього в борг іще сто кіп литовських злотих, які розділив зі своїм рідним братом Ярошем під заставу маєтностей у Кальнику, Цибульові, Паріївці та Скоморшках***. Гроші було витрачено, а, щоб їх повернути, Іван Богданович радив рідному братові, не чекаючи його частки, розплатитися з Григорієм Байбузовим. Розуміючи, що повернути позичене він зараз не зуміє, а тому прохає перенести ці кошти, в разі свого одруження або смерті, на його спадкоємців. Іван Богданович застерігав їх, що повернення частки маєтностей у Кальнику йому або його спадкоємцям можливе тільки після виплати боргу й тих збитків, про які заявить Григорій Байбуза. Цього листа, написаного 29 лютого 1580 р. власноручно Іваном Богдановичем, засвідчили "Богдан Костюшкович Хоболтовський, суддя земський повіту Володимирського, пан Петро Костюшкович Хоболтовський і пан Давид Михайлович Яковицький"[1, с.259; 2, арк. 13зв. – 15].

З документів 90-х рр. XVI ст., виявляється, що Кальником володіли чотири власники. Це діти й онуки Василя Янчинського: Марина, Богдан, Андріяс, а ім'я четвертого поки що не встановили. Син Марини Григорій Байбуза був писарем брацлавського гродського уряду, а пізніше – писарем вінницького гродського уряду. Інші внуки Василя залишалися звичайними власниками маєтків.

1 січня 1599 р. в Кустичах**** Федора Андріясівна Янчинська та її чоловік Михайло Кустицький внесли до Вінницького земського суду протест проти несправедливого позову брацлавського воеводи й кременецького старости князя Януша Збарзького до брата Феодори Яроша Янчинського за те, що він, буцімто, не подав до цього суду записів і різних документів на маєтки, потрібних для продажу чверті Кальника, Паріївки, Цибульова та Скоморшків. 12 січня того самого року вінницький земський суд прийняв цю апеляцію до розгляду.

Суд у складі судді Семена Ободенського, підсудді Михайла Ласки і судового урядника виявив, що в